mam quæ ſe geſtit attollere ad Deum, gravatam à cor- A ruptibili corpore ac terrenis præponderantibus habitaculis *a*: inclinari frequenter ad ſæculum, nec ſe ſubjicere Deo poſſe, quoniam ſubjectionem ſui ſapientia carnis ignorat, quæ noſtrum involvit affectum. De Chriſto docet quòd ipſe *ſemetipſum humiliabit b*, ſuſcipiendo carnis iſtius veritatem, & factus *in ſimilitudinem hominum* * non, abſolutè in ſimilitudinem carnis, ſed in ſimilitudinem hominum peccatorum: & corpus ejus non fuiſſe corpus mortis, ſed vitæ, neque carnem illius umbram mortis, ſed fulgorem gloriæ, nec in ipſo locum afflictationis, ſed gratiam conſolationis pro omnibus: *humiliaſſe ſemetipſum*, quia ad eos venit qui humiliati fuerant, liberandos, ut diſceremus quid ſit humiliatas *c*, ut exaltaremur de portis mortis; ut caro noſtra quæ erat umbra mortis, inciperet per gratiam illius refulgere, propter lumen interiori oculo communicatum per innocentiæ reſtitutionem peccatique oblationem. Poſtremò, juxta Symmachi verſionem de afflictione in loco deſerto, notant ideò nos affligi, quia deſtituimur protectione cęleſti, & regio iſta ſub maledicto *d* eſt, vel in lu- B brico ſæculari, antequam Chriſtus benediceret terram ſuam *e*, laboratum, nec ad lumen pietatis ejus oculorum ſpiritualium intentum obtutum fuiſſe: ac præterea, quia voluptas delectatioque mundi frequenter irrepit, idcirco non oportere vinculis vinciri, nec aures cera claudere (alludit ad Ulyſſem & Sirenas) ſed has avertere quotieſcumque aliena à fide, & contraria vel adverſa utilitati noſtra obloquatur, ne in eo ſermone operiat nos umbra mortis, & ſi quid tale proferatur, Dei verbum inferendum quod mentis noſtræ oculos fulgore diſputationis illuminet. Hæc ex Ambroſio, ſed in ſummam redacta, quæ myſtico licèt ſenſu, varias illas attingunt verſiones quas facilè eſt cum noſtra conciliare, cumque ea quam afferebat Auguſtinus; *in loco infirmitatis*, & alia Hieronymi, *dejeciſti nos in locum draconum*. Hebr. vox דביתני *dicehtibanu*, ſignificat minutatim dividere atque conterere, velut in pulveres vehementer contundere. Sic vocatur *cor humiliatum f* נדכה *nidcheh*, *oſſa humiliata g*, oſſa quæ Deus דכה *diechah*, humiliavit: *humiliatus ſicut vulneratus ſuperbus h*, C quem pariter humiliavit Deus דכה *dicchah*, & nomen דכי *dochi*, à contritione ac illiſione *fluctum* ſignificat. Altera dictio תנים *thannim*, ſed ſæpius ן in fine תנין *thannin* denotat ſerpentem vel draconem, piſcem quoque magnum draconi ſimilem, ut Cetum & Balænam. Cetum aut cete reddit aliquando *i* Interpres, nonnumquam draconem *k*, interdum ſerpentem *l*, vel colubrum *m*, aliàs aſpidem *n*, quandoque lamiam *o*. Sic videtur generale nomen ad omnem beſtuam magnam vaſtamque, tum terreſtrem tum marinam. Etenim in Exodo *p* ponitur pro colubro ſerpenteque terreſtri in Pſalm. XC. *q* & Jeremia *r*, pro dracone terreſtri, & in hoc *ſ* pro lamiis, quæ ſi quæ ſunt, terreſtres ſunt. Piſcem qui thynnus aut thunnus dicitur (Cete, & Cetus aliter, ac Balæna) ab hoc nomine derivatum putant: etſi Græcè ita vocari Athenæus *t* tradat ab impetu celeritateque qua fertur, ἀπὸ τοῦ θύειν. Si piſcem marinum ſumas, erit ſenſus, dejectos eſſe in locum profundum maris, hoc eſt, in barathrum miſeriarum, ſicut re ipſa Jonas poſtea in id projectus eſt, atque Ceti D ventre exceptus *u*. Quod attinet ad ſenſum, eumdem efficiunt verſiones omnes: at videntur LXX. legiſſe non עכים *thannim*, ſed מרכים *bhanim* quod *afflictos* ſignificat, vel afflictionem deſignatam per locum hujuſmodi beſtiarum voluerunt magis diſertè declarare. Apollinarius expoſuit infirmitatem in locis contractam morboſis.

Α᾿δρανέεσσι κακῶν τεκτλώαο γύεσσι,
Infirmos locis majorum affeciſti morborum.

Contagionem idololatriæ intelligere poſſumus ex loco captivitatis Babylonicæ, ſi de hac placet captivitate Pſalmum eſſe, ut nonnullis placuiſſe pridem docuimus. Incredulos & ſubverſiones quibus quum habitabat Ezechiel vocat Deus *ſcorpiones x*, & pro *increaulis* Hebr. סרבים *ſaravim*, reddunt aliqui *urticas* & *ſpinas*, & pro *ſcorpionibus* qui Hebraicè ibi dicuntur עקרבים *bhakrabbim*.

Juxta myſticum etiam ſenſum *locus humiliationis*, & A quæ deinceps verſibus habentur ſequentibus, indicare poſſunt quam notavit Ayguanus, utilitatem ex rebus adverſis, videlicet humiliationem mentis: proximo verſu Dei memoriam: in 22. deteſtationem peccati: in 23. mortificationem. Satis conſtat quantum conferant ad humilitatem tribulationes, nec id ſemel vidimus, traditque Gregorius *y* tractans de illa precatione Job *z*, *Qui cœpit ipſe me conterat, ſolvat manum ſuam & ſuccidat me: & hæc mihi ſit conſolatio ut affligens me dolore, non parcat.* Sancti viri quum de ſua, inquit, occulta erga ſe diſpoſitione ſuſpecti ſunt, plus proſpera ipſa pertimeſcunt, tentari appetunt, flagellari concupiſcunt, quatenus incautam mentem metus & dolor erudiat, ne in hac peregrinationis via hoſte ex inſidiis erumpente ſua eum deteriùs ſecuritas ſternat.

Cooperuit nos umbra mortis.) Hieronymus, *operuiſti nos umbra mortis*, in Scholio tribuitur Aquilæ ἐκάλυψας ἡμᾶς ἐν σκιᾷ θανάτου. Eidem tribuit Euſebius & ſcholion V. editioni ἐπεκώμασας ἡμῖν σκιὰν θανάτου, *operuiſti nobis umbram mortis*; ac ut cum Columella loquar, operculaB ſti quaſi mole in os foveæ cavernæque impoſita, & ad exitum prohibendum, & ad arcendum lucis ingreſſum. Chryſoſtomus, tacito nomine meminit primæ verſionis Græcæ, monetque (quod & Baſilius facit) umbræ mortis iſtud velut operimentum & obſtructionem deſignare inevitabilia mala, quæ nec ullam liberationem, & ne minimam quidem invenire poſſint reſpirationem. Hoc eſt quod Pſalmo dicebatur XXII. *a ambulare in medio umbra mortis*, ut ſcilicet ambiat & cingat omni ex parte. Ibi quid *umbra mortis* ſignificet, dictum eſt, nempe inter alia pericula tanta, quæ, ſicut umbra corporis, mortis referant ſimilitudinem, locum ſubterraneum ergaſtulumve ubi collocentur miſeri in obſcuris, ſicut *mortui ſæculi b*, hoc eſt, ad mortem damnati, & ſedeant *in tenebris illis ac umbra mortis vincti in mendicitate & ferro c*. Remigius hoc loco vult præterea *umbram mortis* accipi pro illis qui ſua potentia, divitiis, mala converſatione obumbrant ad mortem: vel quos premit ignorantia veritatis. Gregorius *d* tradit *umbra mortis* denotari oblivionem mentis, imitationem Diaboli, C mortem carnis. Rectè, inquit, voce Martyrum per Prophetam dicitur, *operuit nos umbra mortis*. Quos enim conſtat non ſpiritu, ſed ſola carne mori, nequaquam ſe vera morte, ſed umbra mortis dicunt operiri. Chriſtum ſubdit ſolam paſſum umbram mortis, ideſt, mortem carnis, per quam delevit mortem veram delinquentium, qua nimirum ſeparatur à Deo anima, quum per carnis mortem ſola ſeparatur à corpore anima. *Quaſi morientes*, ait Paulus *e*, *& ecce vivimus*, & ſaltem ſenſu accommodationis facit hic quaſi flagellum *f*, Chriſtus nimirum, quia tribulationes morſque hujus carnis hoc tempore, quum animæ morte per peccatum, & reatu damnationis fere ſolæ umbræ ſunt. Deſcendunt nunc in horologio noſtro tribulationum umbræ, ſed aſcendent poſtea *g*, quando ſecundùm multitudinem dolorum conſolationes divinæ lætificabunt animas noſtras *h*, *& ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, & ita per Chriſtum abundabit conſolatio noſtra* i, *& aſpirante die inclinabuntur umbra k*, & humiliati in loco afflictionis, lætabimur pro diebus quibus nos huD miliaverit Deus *l*: & poſtquam poſſederit nos hic *dies afflictionis* m, *bene nobis erit in extremis n*, ridebimurque *in die noviſſimo o*. Auguſtinus, hoc loco, & alii *mortis umbram* accipiunt pro hac mortalitate in comparatione ad æternam damnationem, quæ ſola mortis veræ nomen abſolutum meretur: hæc eſt *mors ſecunda p*: ipſimet dies vitæ umbra ſunt: quid ergo mors niſi umbræ umbra? ſæculum noſtrum in illuminatione vultus *q* Dei; umbra & nihil eſt, lege dicta cap. 7. *r* Eccleſiaſtæ. Galatinus * ex hoc & ſimilibus locis colligit, omnes juſtos, quibus remiſſum eſt originale peccatum, deſcendiſſe in infernum uſque ad adventum Meſſiæ. Sed infirmum videtur mihi argumentum, quamvis inferno congruant locus humiliationis, umbraque mortis.

Verſ.

Marginal notes: a Sap.9.15. b Phil. 2.8. * Ibid. c Mat.11.29. d Gen.3.17. e Pſ.8.1.2. f Pſ.50.19. g verſ.10. h Pſ.88.11. i Job.40.20. Iſa. 27.1. Ezech.32.2. Gen. 1.21. k Iſa.29. 3.c. 10.22.14. 6. Jer. 9.11. c.51.34. l Pſ. 90.11. Pſal. 103.26. Pſ. 77.13. Pſal. 148.7. Matth.1.3. l Ex 7.10.12. m Ex. 4.3. & 7.9. n Deu.32.33. o Thren.4.3. p cap. 4.3. q verſ.13. r c.10.22. ſ Thren.4.3. t lib.7. u Jona 2.1. x Ezech.2.6. y 7. Moral. c.7. vol.8. z cap.6.9. a verſ.4. b Pſ.142.3. c Pſ.106.19. d 4. Mor.c.9. vol.10. & 20. vol.17. e 2.Cor.6.9. f Joan 2.15. g Iſa.38.8. h Pſ.93.19. i 2.Cor.1.5. k Cant.2.17. l Pſ.84.15. m Job.30.16. n Eccl.1.13. o Prov.31.25. p Apoc.2.11. q Pſ.43.4. r verſ.1. * lib.6.c.7.

Verſ.21.) Si obliti ſumus nomen Dei noſtri, & ſi expan- A dimus manus noſtras ad Deum alienum.

Verſ.22.) Nonne Deus requiret iſta? ipſe enim novit abſcondita cordis.

Quoniam propter te mortificamur tota die: æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis.

UMbra præſentiaque ipſa mortis, ac quælibet pericula, nequiverunt nobis Dei extorquere memoriam, nec efficere, ut quamvis nos noſter Deus, tam acerbè affligeret, & invocantes non exaudiret, expanſis manibus invocaremus alium Deum. Etenim fallere illum nullus poteſt, aut effugere cognitionem ipſius; novit non externas res tantùm, ſed intimas etiam cogitationes hominum. Scis Deus quantis pro te, pro cultu tuo, pro tui nominis confeſſione quotidie afficiamur malis, quot quotidie quaſi mores oppetamus, velut pecudes mactationi deſtinatæ, modis infinitis vexati tractique tamquam ad lanienam, ad arbitrium B perſecutorum crudelium, quàm libenter hæc toleremus ac ſpontè, quum ſi aſſentiri vellemus, licèret nobis inter eos pacificè vivere. Non eſt opus ut plura imprecemur nobis, aut ut imploremus judicium Dei. Quem latet nihil, non ſinet aliquid inultum abire. Itaque ſi pergit vexare nos, cur id faciat probè intelligit: vel ob alia peccata, vel ad exercitium virtutis, vel alia de cauſſa id facit. Æquiſſimè ac juſſiſtimè igitur profitentur, ut ait Euſebius, non alium ſe teſtem velle & advocare quàm Deum, non factorum dumtaxat quæſitorem ac Judicem, ſed etiam cogitationum, quæ latent alios, an ſint obliti nominis ipſius, ejuſque religionem abjecerint. Nec negligit Deus, nec ignorat quidpiam.

Convenire conſtantiam iſtam pietatis veræque religionis Machabæis Theodoretus monet: Baſilius & Chryſoſtomus, gratorum famulorum & domeſticorum eſſe, ut etiam malè affecti dominum ſuum colant. Libera oratione fortiſſimi Martyres Machabæi hoc proteſtabantur ſe tanta *propter timorem Domini* pati *a*, & pa- C trias Domini leges *b*, nec non quia peccaſſent in Deũ, * ſcilicet aliis peccatis, & propter iram Dei ad modicum increpantis atque corripientis *c*. De Martyrum noſtrorum infinito numero quid attinet dicere? conveniet id etiam Chriſtianis qui tempore Antichriſti latebunt inter impios. Nam relinquet Antichriſtus *Deus Patrum ſuorum d*, & conabitur omnes ad alieni Dei cultum traducere.

Si obliti ſumus nomen Dei noſtri.) Nominis invocationem divini Euſebius, & gloriationem in fiducia, quaſi videlicet nomen ipſum ſufficeret, exponit: gloriam & potentiam Dei Heſychius per nomen Dei: Ruffinus, honorificentiam: cultum religioſum Theodoretus. *Nomen Dei* crebrò ſignificat Deum ipſum, ut aliàs notavimus. Particulam (*ſi*) Lombardus, Hugo, Thomas, & Ayguanus putant poni pro negatione, Salmerone, pro imprecatione, ita ut ſuppleatur, hoc pacto, *ſi obliti ſumus*, &c. numquam exaudiamur: quia verò non ſumus obliti, digni ſumus quos exaudiat Deus; vel per apoſiopeſim, ut ait Beda, veniant ſuper nos D omnia mala. At connexio cum ſequentibus verbis, *nonne Deus requiret iſta?* &c. indicat ſimplicem uſum conjunctionis conditionalis. Valentia, *ſi obliti ſumus*, explicat (ſi fuiſſemus) quod faciunt etiam alii Hebraizantes: nec malè.

Et ſi expandimus manus noſtras ad Deum alienum.) *Expanſio manuum*, precantium eſt, & quaſi porrectis auxilium opemq; capere manibus volentium, de qua copioſè actum cap. 1. Actuum Apoſtolorum. Caſſiodorus ea docet exprimi crucis formam, ut quam fronte recipit quis, corporis proprii forma reſtituat. *Deus alienus* propriè idolum quodlibet eſt: extendit Origenes ad alienam de Deo, quamvis vero, cognitionem & notionem. Quaſi Dei cenſeatur oblivifci, & ut alienum invocare, qui minùs rectè de illo ſentit, etiamſi recordetur ac invocet eum. Idola *f* ſæpius appellantur *dii alieni*, & gentes ipſæ ſibi Deos aſciverunt confinxeruntque, à quibus juvari ſe putabant, aut à quibus metuebant. Deus verus ipſemet ſe prodidit obtulitque, manifeſtiſſimus beneficiis ac affectis, Gentes invitis ipſarum diis valida A ſubjugans manu & inexpugnabili potentia. Gravi admodum exaggeratione in Pſalmo CXXXVI. *g*, inducitur populus in Babylone negans oblivifci ſe Dei, qui colebatur in Jeruſalem: *ſi oblitus fuero tui Jeruſalem, oblivioni detur dextera mea, adhæreat lingua mea faucibus meis, ſi non meminero tui*: ad hæc conqueritur quoque Deus graviter de hac oblivione *h*.

Nonne Deus requiret iſta?) Hieronymus, *numquid non Deus inveſtigabit iſtud?* Aquila, ἐξιχνιάσει, quod Ambroſius Latinè reddit, *inveſtigabit iſta*. Symmachus, ἐξερευνήσει (*inveniet*) ut eum exponit Ambroſius, aut *ſcrutabitur*. Hoc valet etiam יחקר *jachakar* & ἐκζητήσει. Novit Deus omnia in ſe, inquit Auguſtinus, requirit propter nos. Probat & communi loquendi modo, quo *lætus* dicitur *dies*, *triſte cœlum*, quia gaudentes ac triſtes facit: & exemplo ejuſdem Dei, quando quod neſciebat ante Abraham eique manifeſtavit Deus, dictus eſt ipſemet Deus tunc cognoviſſe. Ut ergo quis inveniat ſeipſum, & gratias agat ei qui fecit ipſum, requirit illum Deus. *Requiſitio* igitur eſt, ut nos nobis ipſis innoteſcaB mus; ut aliis quoque; ut alii qui nos iniquè perſequuntur, deprehendantur: ut denique iidem puniantur, ſaltem in futuro judicio, ſive poſt hanc vitam. Remigius ultimum indicat. Significat etiam ſæpius *requirendi* verbum cauſſas ipſas expendere, ac ſimul condemnare. Quo pacto bene ſibi conſcii ſolent adverſariis dicere, eſt qui quærat, ſeu requirat, & judicet *i*, Deuſque ait ſe requiſiturum *k*: & homo homini, ſuam apud eum innocentiam proteſtando, aut judicio ſe illius ſubjiciendo, ſe ut requirat, & offert & petit *l*: & qui hoc facturum Deum ſignificat, eadem formula utitur *m*; ille etiam qui ſe putat impunè peccare *n*. Huc ſpectat quòd ſcrutator cordis ac renum Deus vocatur, ut Pſalm. VII. *o*, vidimus, peccati *p*, cogitationum *q*, & fictor omnium cordium, propterea que intelligens omnia opera eorum *r*, quòd item dicitur illuminaturus occulta tenebrarum, & manifeſtaturus *conſilia cordium ſ*: *omnia nuda & aperta oculis ejus* eſſe *t*.

Abſcondita cordis.) Refert Ambroſius ex editione Aquilę *viſiones cordis*, eo quòd videat Deus cor noſtrum, C eique cogitationum noſtrarum imago reſplendeat, etiam quæ tenebræ *cordis* appellantur, quibus ut plurimum crimina intelliguntur quæ latent alios, quæque peccatores ſtudioſè celant. Annotat autem idem Doctor cujuſque quidem cor in judicio manifeſtandum à Chriſto, qui dixit *u*, *nihil eſſe occultum quod non manifeſtetur*, tamen multa rectè propter verecundiam premi, ac ne quod cavit Chriſtus *x*, videamur gloriari, fructumque vulgando amittamus; alia quæ nominantur *occulta ſapientiæ* y, *quæ non licet homini loqui z*, ac nec prodeſt etiã fortaſſis audire, ſed illuminabit ea Dominus, quum illuminandorum ſecretorum tempus advenerit *a*. Denique docet videri hoc loco in meliorem partem accipi *abſcondita cordis*, quia de illis eſt ſermo, quos nulla divini cultus oblivio ſeparavit ut alieno Deo expanderent ſuas manus, atque aperire ſuas animas illis noluerunt, quandoquidem (quod poſtea ſubditur) morte afficiebantur pro Dei cultu, totaque die verſabantur in morte. *Abſcondita cordis* Caſſiodorus obſervat hìc eſſe quæ pertinent ad religionis affectum, qui non ſolùm devoD tione corporis, ſed magis geritur cordis arcano, locum autem totum cum pondere pronuntiandum: quod interrogativa particula (*nonne*) innuit, quoniam graviſſimum eſt apud Dominum ſi in ejus religione peccetur. Remigius explicat *abſcondita cordis* referri ad mala quę populus aut quis alius patitur, videlicet quo animo, quam ob cauſſam, non quia meruerit peccando, non propter bona terrena, ſed quod ſtatim ſubjungitur, propter Deum ipſum. De peccatis Ayguanus copioſè declarat. Certè Adami Evæque exemplo noſtra ſolemus peccata celare, ut Gregor. *b* notat, quod juſtus Job *c* cavebat dicens, *ſi abſcondi quaſi homo*, (Hebr. *Adam*) *peccata mea: nec* enim *abſcondens ſcelera ſua dirigitur d*. Peculiari ratione avarus cupiditatem abſcondit tamquam *pecuniam domini e*, imitatus Achan *f*, libidonoſus luxuriam; ſicut ſenes inſidiantes Suſannæ *g*: at non magis abſcondi poteſt quàm *ignis in ſinu* *: *piger* otium veluti *manum ponens ſub aſcella h*: ambitioſus, ſuperbiam: detractor, *labia mendacia i*: hypocrita malitiam ſuam. Rachel idola ſub ſtramentis cameli abſcondebat cui inſidebat *k*. *At non ſunt tenebræ, non eſt*

Marginal notes: a Mat.6.30. b c.7.1.9. & 20. * verſ.18.32. c verſ.33. d Dan. 11.37. Nomen Dei pro ipſo Deo. e to.1.prol.7. tractans de conjunctionibus. f Gen.35.24. Exod.20.3. Deut.5.7. & ibid. crebro. Pſ.80.10. & alibi. g verſ.5.6.8. h Deu.31.15. Jerem.2.32. i 1.Re.20.25. k Gen.9.5. Ex.3.18.20. c.13.58. Joa. 8.10. l Gen.43.9. m Deu.32.21. n Pſ.9.33. o verſ.10. 1.Paral.28.9. Jerem.17.10. Sap.10. Rom. 6.27. Apoc. 2.23. p Job 10.5. q Sap.6.4. Luc.5.22. r Pſ.32.15. ſ 1.Cor.4.5. t Heb.4.13. u Mat.10.26. x c.6.1. & ſeq. y Pſ.50.8. z 2.Cor.12.4. a 1.Cor.4.5. b 28. mor. c.13. c c.31.33. d Pro.28.13. e Mat.25.18. f Joſ.7.11. g Dan.13.16. * Prov.6.27. h Pro.19.24. i Prov.10.18. k Gen.31.34.

umbra mortis, ut abſcondantur ibi qui operantur iniquitatem a. Lege dicta Pſalmo XXXI.

Hinc porro ſatis probabiliter elicitur, Angelos non ſolùm re ipſa non cognoſcere cogitationes & affectiones mentis humanæ, certò ac ut ſunt in ſe ipſis abſque revelatione divina per vires ſuas naturales; ſed nec poſſe niſi per eamdem revelationem; quidquid hac de re contra ſenſiſſe videantur Durandus *b*, qui de facto concedit iſtam cognitionem: & Scotus *c*. Ocham *d*, Gabriel *e*, qui ajunt impediri à Deo: & B. Thomas *f*. Ægidius *g*, ac alii apud Ariminenſem *h*, qui volunt cognoſcere in communi, nempe an quis de homine cogitet, aut hominem amet oderitve, ſed non in particulari; utrum Thomam vel Philippum: nec Argentinenſis *i* admittenda opinio, cognoſci ab Angelo cogitationes ſecundùm ſimplicem apprehenſionem: non verò ſecundùm aſſenſum & diſſenſum: non Enrici *k*, quantum ad ſubſtantiam illorum, ſed non quantum ad finem, unde oritur præcipuè bonitas malitiaque; non Hervæi *l*, qui de ſubſtantia pariter affirmat, ſed non de moralibus circumſtantiis. Scripturæ ac Patres eam cognitionem ut omnino propriam Deo tribuunt, & omiſſis aliis id perſpicuè preſeferunt illa verba *m*. *Ego ſum Deus, & non eſt ultra me Deus, nec ſimilis mei: annuntians ab exordio noviſſima, & ab initio quæ nondum facta ſunt*, & *n*, *quæ ventura ſunt, annuntiate nobis, & ſcimus quia dii eſtis vos.* Ratione demonſtrari poſſe aliqui * negant: noſtra nunc non intereſt alibique *o* diſſeruimus de hac re.

Quoniam propter te mortificamur tota die.) Particula prima vel ætiologiam continet: vel ut ſæpe alias non reddit rationem, ſed additur connexionis gratia, nec non ad aſſeverandum. Hieronym. *p*, *mortificati ſumus*: in Pſalterio Romano & apud Arnobium, *morte, afficimur*: in Pſalterio Gallicano ſive Ambroſiano, *morte, affligimur*: Cyprianus *q*, & Auguſt. *r occidimur*. Ambroſius ex Aquila *in te morte afficimur*: explicat autem Ambroſius in Chriſto, mori, quòd arduum ſit, ſed glorioſum, & in ipſo mori qui pro ejus nomine ſacra paſſione coronentur. Tradere poteſt etiam Catholicus corpus ſuum ut ardeat, ſed ſine fructu, quia ſine charitate *ſ*, ut Auguſtinus obſervat: & extra Eccleſiam occidi pro ſuo errore Hæreticus poteſt. Ruffinus idem dicens, uſurpat ſententiam qua utitur alibi Auguſtinus *t*, Cyprianuſque *u*, quòd *martyrem non facit pœna, ſed cauſſa*, id etiam à Petro *x* ſignificatum: *quæ enim gratia eſt ſi peccatores & colaphizati ſuffertis? ſed ſi benefacientes & patientes ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum, in hoc enim vocati eſtis.* Similis adhuc apud eumdem alia ſententia eſt *y*. Legenduſque præterea Chryſoſt. *z* Cyrillus *: Tertullianus *a*. Subdit Ruffinus & mortificationem non pro corporis occiſione tantùm ſumi, ſed quando pro amore Dei, vitia reſecantur, & quod Paulus *b*, qui citavit præſentem locum, de priore mortificatione ſcripſit, mortificantur *c membra quæ ſunt ſuper terram, fornicatio, immunditia, luxuria*, inceſſanter ſe affligendo, carnem jejuniis macerando, culpas lacrymis lavando, vitia extinguendo. Idem placet Caſſiodoro, qui vim facit in mortificatione, quæ dicitur fieri *tota die*, quod inquit non momentaneam mortem, ſed per univerſum vitæ tempus protractum fidelium declarat exitum. Reſponderi poſſet, *quotidianam mortificationem* ſignificare quotidianas & continuas ærumnas, quæ mortem videantur afferre, aut libenter commutarentur cum ipſa morte. Dorothæus *d* eodem ſenſu exponit præſentem locum, aitque, hac ratione exhiberi Deo *hoſtiam viventem, ſanctam e*, &c. nam victima ad ſacrificium ducta, inquit illico mactatur & moritur: ſancti autem viri dum primitias viventes ſe ipſos offerunt quotidie Domino, ſacrificant imitantes Chriſtum, qui pro nobis mortuus eſt, renuntiantes deſideriis carnis, oculorum ſuperbiæ, crucifigentes ſibi mundum, & ſe de mundo, & carnem cum vitiis & concupiſcentiis, ut non vivant ipſi in ſe ac per ſe, ſed in ipſis Chriſtus. Citat ibidem Nazianzenum. Majoris ſæpe meriti in Dei oculis eſt mortificari quàm mori; quia mors martyrum tanto erat pretiſior, quanto ante mortem pœna productior, ut ait Hugo ait Alenſis, probato Ricardi Victorini teſtimonio, qui de mortificatione diſſerens, comparat cum martyrio *f*. Martyria quotidiana piis non deeſſe, quamvis abſque morte, hoc loco Petrus Cantor Pariſienſis, & præterea aliis locis Hieronymus *g* docet: Auguſtinus *h*, Climacus *i*, Gregorius *k*, Bernardus *l*, Chryſoſtomus *m*, Monachum Climacus *n* appellat (perpetuum naturæ violentiam,) & Caſſianus *o*, finem ejus eſſe mortificare & crucifigere omnes ſuas voluntates: & Antiochus *p* Monachus, voluntatem propriam excindere; perinde ait eſſe ac ſi proprium fundas ſanguinem, atque imputari pro victima. Chryſoſtomus *q*, Jobum innumeris infinitiſque martyribus comparabilem fuiſſe ſcribit per patientiam. Omnes tractatores de perfectione vitæ ſpiritualis, hoc argumentum de mortificatione proſequuntur, & extant recentium auctorum tractatus, ut Ariæ ac Fabii noſtrorum; Gretſeri libro ultimò de cruce qui eſt de cruce ſpirituali. Legendus etiam de antiquioribus Dacrianus Abbas in ſpeculo Monachorum. Mortificatio iſta tum interior, tum exterior per aut ultro ſuſceptas aut illatas pœnas propter Deum debet eſſe. Sic etiam Paulus utens hoc teſtimonio *r* ſubdit *ſ*. *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio an anguſtia*, &c. Et hoc ſibi quoque voluit noſter David Pſal. CXIV. ut ibidem obſervavit Baſilius, quando cum initio dixiſſet, *dilexi*, nempe Deum, omnium quæ expetenda mihi veniunt ſupremum, cujus unius gratia in me recepti haſce afflictiones cum gloria tolerandas, ſubjunxit, de doloribus mortis, periculis inferni, tribulatione, ſciens quod hæc toleraret pro tuenda pietate, proque ſui certaminis ſpectatore & arbitrio præmiorum univerſorum Domino. Mortificant ſe multi propter Diabolum, hoc eſt, ſeſe illi tamquam Victimas offerunt, maximè per luxuriam: irretitus enim à meretrice ſermonibus & blanditiis labiorum protrahitur, ſequiturque eam quaſi *bos ductus ad victimam t*: per avaritiam, *Victimas* declinando *in profundum u*: per ſuperbiam, inobedientiam, hypocriſim, cujuſmodi fuit Saulis ſacrificium *x*. Sufficere deberet ad excitandum mortificationis ac patientiæ ſtudium, ſcire quod propter Deum ſuſcipiatur, qui multo pluris apud nos debet eſſe quàm vel eſſe generum regis *y*, vel virum Rachelis *z*. Requirit præputia Philiſtinorum *a*: æſtus ac gelu tolerandum, inſomneſque noctes, & *præ amoris magnitudine* pauca parvaque videri omnia debent mala *b*. Subtiliter Auguſtinus *c*, anguſtias multas eum docet pati qui vult rapere res alienas, perſecutionem, timendo pœnam, æſtuando in rapinam, famem tolerando, nocteique vigilando, dum acquirit & facit lucra: nuditatem, dum negotiando de naufragio nudus evadit, iterumque tamen navigat ad periculum: gladium, quia quum capitale crimen ſit falſitas, tamen comitatur hæreditas, ac poteſt avarus auro dicere, *propter te occidimur tota die.* Crux ferenda quotidie Chriſtum ſequi volenti *d*, immo ſemper Pauli exemplo mortificatio Jeſu Chriſti in corpore noſtro circumferenda *e*, periclitandum omni hora moriendumque quotidie *f*. Ipſimet Philoſophi, ut Plato, teſte Macrobio *g*, duas mortes hominis noverant, quarum unam natura, alteram virtutes præſtarent.

Tota die.) Jam prius dixi hæc idem valere quod quotidie, & continenter. Ambroſius myſticè *mortificari tota die* ſumit, ut in luce ſemper quis manens renovetur, nec umquam, verſetur in nocte tenebriſque. Moritur ærumnis homo exterior, interior innovatur de die in diem.

Æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis.) Pſalterium Romanum præponit, &, Ambroſianum & Caſſiodorus habent, *ut oves*, Hieronymus, (reputati ſumus, ut grex occiſionis,) Auguſtin. *deputati ſumus velut oves occiſionis*, Cyprian. *h*, *æſtimati ſumus ut oves victimæ*, non de victimis dumtaxat, ſed de quacumque alia de cauſſa, occiſis ovibus intelligit etiam in macello, & à laniis, quemadmodum verſ. 12. *dediſti nos tamquam oves eſcarum*, ut ibidem diximus. Verbum Hebræum שפה *tauah*, unde nomen שכחה *tiuchah* ſignificat *occidere & jugulare*, ac præterea *immolare*, & *ſacrificare*, quod magis propriè valet זבח *zauah*, & inde nomen זבחה *ziuchah*, Iſaias *i* Chriſtum ducendum vaticinatus eſt tamquam *ovem ad occiſionem* לשכח *latteuah*. Tales qui Chriſtum imitantur miſſi quoque ab ipſo ſicut *oves in medio luporum k*, ut citato priùs verſu docui. Jerem. * diſtinguit *gregem ad victimam*, &, *in diem occiſionis* רמבחת *letiuecah* & חרגה ליות *leiom haregah*, quamvis occiſionem ſacrificii & ſanctificationis, hoc eſt, deſtinationis ad ſacrificium, intelligat. Similitudine *ad oves macelli* Cajetanus ait denotari non ſolum patientiam ovis fidelium, ſed etiam neceſſitatem ac utilitatem æſtimatam & judicatam à principibus Mundi de illorum occiſione, quàm neceſſarium & utile eſt occidere oves macelli. Si de victima ſacrificioque accipiamus, huc quadrat quod Chriſtus prædixit *a* perſecutores arbitraturos obſequium ſe præſtare Deo, λατρείαν, cujus actus præcipuus eſt ſacrificium & in Epiſtola ad Romanos *b*, quum Paulus ſcribit Judæorum eſſe obſequium λατρείαν, intelligit de ſacrificiis cunctiſque ceremonialibus præceptis, ſicut & quando jubet rationabile eſſe obſequium noſtrum *c* λογικὴν λατρείαν, de ſacrificio ſpirituali, hoſtiaque vivente, ſancta, Deo placente. Ruffinus vim comparationis in eo attendit, ut martyres ad nihil aliud idonei niſi ad occiſionem viderentur: quum alia ex parte ovina ſint ſimplicitate & innocentia, morſum malitiæ non habendo: & Ægyptiis abominabiles, à Dei populo in honore habeantur & ſacrificentur *d*. Caſſiodorus contemptui raptoribus ovem dicit, quia non cornu valet, non contendit dente, fuga non præſumit, nulla ſe reluctatione defendit. Hoc etiam eſt quod canit Eccleſia,

> *Cæduntur gladiis more bidentium:*
> *Non murmur reſonat, non querimonia,*
> *Sed corde impavido mens bene conſcia*
> *Conſervat patientiam.*

Heſychius ſpectat ſpontaneam oblationem in martyribus, quodque non ægrè ferant, cum manſuetudine quadam ad martyria accedant, non exiliant in ſuppliciis. Euſebius hanc æſtimationem refert non ad interfectores, ſed ad interfectos, qui ipſi ſe, ut oves occiſionis æſtiment, quatenus prompti paratique ſunt ad cædem victimamve pro Dei honore, & proximorum ſalute, ſicut ſe Paulus *e quotidie mori* dicebat, & *immolari ſupra ſacrificium & obſequium fidei aliorum f*. Non legimus quidem Chriſtianos à Gentilibus mactatos diis, nomine ſacrificii, ſicut anno ſuperiore MDCVII. Mahometani Vincentium Luſitanum noſtrum ſolemniter impiiſſimo apoſtatæ Mahometi ſacrificaverunt, ſed mortificationem iſtam, hoc eſt, interfectionem martyrum ſic *tota die*, hoc eſt, quotidie, factam tanto numero narratur in Epiſtola quæ tribuitur Hieronymo, ac martyrologio præfixa legitur de qua Baronius *g*, ut per ſingulos dies diverſarum Provinciarum diverſarumque urbium pluſquam octingentorum, & nongentorum ſint nomina nominata, & nullus dies ſit, qui non intra quingentorum numerum reperiri poſſit adſcriptus, exempto die Kalendarum Januariarum. Colligitur item ex Gregorio *h*, innumerabilem hunc martyrum numerum eſſe, ſolique cognitum illi qui numerat multitudinem ſtellarum *i*, ad id etiam citat illud ex Pſ. *K*, *Dinumerabo eos & ſuper arenam multiplicabuntur*: ſicut & Cyprianus *l* ex Apocalypſi 7. *m vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat.* Maximè prolificæ ſunt oves, habentque ventres plures: citò concipiunt implenturque, nempe poſt ternum quaternum coitum, pariunt quamdiu vivunt (vivere vero ad denos poſſunt annos) ac bis etiam in anno ubi cœli clementia & pabuli copia eſt, ſæpeque geminos *n*. Quapropter aptè Martyrum deſignant multitudinem. Simili de cauſſa damnatorum multitudo collata cum ovibus eſt, ut ſicut *oves in inferno* poſiti dicantur *o*, quod nimirum nullum ad cædem animal magis expoſitum propter multitudinem & facilitatem, nullum adeo conſtipatum confertumque. Pinguiores oves ad macellum & cædem ſeliguntur: ita meliores perſequitur Diabolus munduſque, *potentiores* in inferno *potenter tormenta patientur p*.

Verſ. 23.) Exurge, quare obdormis Domine? exurge, & ne repellas in finem.

Verſ. 24.) Quare faciem tuam avertis, obliviſceris inopiæ noſtræ: & tribulationis noſtræ?

QUia hoſtium noſtrorum tantus in nos bacchatur furor, ſæviunt rabie tanta ferociaque, & quoniam perſpecta tibi ſatis innocentia noſtra, ſinceritas, Æquitas, ac bonitas cauſæ, jam tandem excita exereque potentiam tuam. Cur adhuc dormienti ſimilis à tua nos cura, providentia, auxilio abjicis? quare tamquam iratus indignatuſque avertis benignos illos tuos ac faventes à nobis oculos: & perinde ac ſi noſtri te penitus cepiſſet oblivio, nullam habere deſolationis & afflictionis noſtræ rationem videris? Hoc de te noſtri ſibi perſuadent adverſarii; nos certè, ut id dubitemus, nonnullam nobis cauſſam ſuppeditari à te poſſumus aliquo modo exiſtimare. Ambroſius ait videri Apoſtolos tunc iſtos dixiſſe verſiculos, quando Chriſto in navi dormiente, tempeſtatem fluctuum formidantes excitaverunt eum, ut formidinem propulſaret *q*: qui dormiens & ipſe non ignorabat, ſed virtute vigilabat, ac providentia, & illa ſpecie ſomni dormire ſe mundo huic, Apoſtolis verbum Dei demonſtrabat. Exponit ad idem quoque propoſitum, Jonæ ſomnum in navi, demerſionem in mari, liberationem ex ventre Ceti *r*, de Chriſti ſomno, morte, reſurrectione. Auguſtinus Martyrum hic ait voces eſſe qui, quum ſciant quòd *non dormiat* nec dormit *qui cuſtodit Iſrael ſ*: clament non pro ſe, verùm pro perſecutoribus, iiſque omnibus qui non credunt Chriſtum reſurrexiſſe, ſed adhuc dormire: martyres porro exauditos quoniam factum eſt, ut dum moriuntur & iſta dicunt, & dormiunt & excitant Chriſtum mortuum dormitationibus eorum, ideſt mortuum mortibus eorum qui ſunt membra ipſius, Chriſtus ſurrexerat quodammodo in Gentibus, ideſt, creditus fuerit reſurrexiſſe; ita verò paullatim & illi credendo converſi ad Chriſtum fecerint numerum magnum quem timerent perſecutores, & ceſſarent perſecutiones. Imitantur alii Latini Auguſtinum, etiam ille qui Hieronymi nomine circumfertur. Cajetanus orationem interpretatur pro Eccleſiæ pace, ut fides Chriſtiana poſſet publicè prædicari ubique: quod, inquit, dilatum eſt uſque ad Conſtantinum, & pro acceleratione glorificationis corporum, quam indicat, inquit, verbum *redimendi* ſive *liberandi* in ultimo verſu Pſalmi. Is qui Ruffinus dicitur universè declarat hunc locum; & ſomnum illum Chriſti, de Eccleſia quæ nunc laborat in mundi hujus periculis, tamquam in fluctibus maris: quamdiu permittitur quis laborare, nec eum Deus juvat, incertum eſſe utrum hoc ſit ex ira aut ex miſericordia, utrùm velit ad tempus probare & corrigere, an ex toto relinquere; propterea quæri quare *obdormiat dominus*, non quærendo, ſed deprecando, ut ſi deſerit Deus, non repellat, ſi velit, ut tribulemur, non velit, ut frangamur: ſi permittat, ut tentemur, non ſinat, ut pereamus. Idem ferè dicit auctor operis imperfecti *t* explicans Chriſti dormitionem in navi: videri autem Davidem ex perſona Apoſtolorum ſuſcitantium Dominum ita hic locutum, Hieronymus *u* dormientem ſibi excitari Deum ab eo dicit, qui pœnitentiam agens, non dat *ſomnum oculis, neque dormitationem palpebris*, ut liberetur *quaſi damula*, de caſſibus, & *ſicut avis ex laqueis x*. Qui Auguſtino adſcribitur in Tomo 4. liber de eſſentia divinitatis, eſt verò Eucherii Lugdunenſis de formulis ſpiritualis intelligentiæ; *dormire Dei* de morte Chriſti accipit: & quum fides inter proſpera mundi in quorumdam fidelium corde non vigilat, hancque dormitionem in ſe ſignificaſſe Salvatorem in navi: & quando Deus electis in tribulatione poſiti tardiùs ſubvenit, idque hoc loco ſignificari. Verus Auguſtinus *y*, in corde noſtro docet ſomnum Chriſti eſſe oblivionem fidei. Dionyſius *z* divinum ſomnum tradit eſſe ſecretiorem Dei ab iis quæ providentia gubernantur & communitatis privationem: vigiliam, providendi iis qui inſtitutionis & ſalutis indigent, attentionem.

Exurge, quare obdormis Domine?) Hieronymus, *conſurge, quare dormitas Domine*: & alibi *a*, *ſurge, cur dormis Domine*, vel, *b*, *exurge, ut quid dormis Domine?* in ſecundo loco monet, necnon Chryſoſtomus *c*, quod eſt per ſe ſatis apertum, iſta hiſque ſimilia de Deo dici ἀνθρωποπαθῶς. Obſervat præterea Hieron. quod eſt apud Jeremiam *d*, *quare futurus es velut vir vagus, ut fortis qui non poteſt ſalvare?* à LXX. ſic redditum: *numquid eris quaſi homo dormiens & quaſi vir qui ſalvare non poſſit?* μὴ ἔσῃ ὥσπερ ἄνθρωπος ὑπνῶν, ἢ ὡς ἀνὴρ οὐ δυνάμενος σώζειν: ubi ſimilitudinem, ait, ponunt & non rei veritatem: quòd his videatur dormire quos deſerit. Notantur eadem de loco Jeremiæ, deque iſto noſtro à Cyrillo Alexandrino *e*. Sym-

Marginal notes (p. 98, left margin): a Job. 34. 22. — Angeli ut cognoſcant cogitationes & affectiones mentis humanæ. — b 2. d. 3. q. 7. & 8. & d. 8. q. 5. — c 4. d. 10. q. 8. ad 3. — d 2 q. 20. — e 2. d. q. 92. — a 2. lect. 31. can. Miſſa. — f q. 8. de ver. ar. 13. ad 2. — Controverſiæ Argent. opinio. — g lib. de cognitione Angel q. 11. — h 2. d. 10. q. 1. 1. 2 d. 7 q. unica a. 2. — K quodlib. 3. q. 3. — l 2 d. 8. q. 3. — m Iſa. 46. 9. — n Iſa. 42. 23. — * Vaſqu. 1. p. diſp. 208. — o Act. 1. 24. & diſp. de Angelis. — p hic & ep. 47. — q de exhor. Mart. c. 6. — r Ser. 50. de S. — Arduum in Chriſto mori ſed glorioſum. Catholicus corpus tuum ut ardeat quo modo ſine fructu tradere poteſt — ſ 1 Cor. 13. 3. — t Ser. 50. de ſanct. in Pſ. 34. & 68 p. 503. contra Creſ. c. 47. — u exhort ad martyr c. 8. — x 1. ep. 2. 20. — y c. 6. 15. 16. — z or 1. cont. Iudæos. — * 6. cont. Jul. al. ad mart. — b Rom. 8. 36. — c Coloſſ. 3. 5. — d doctr. 22. — e Rom. 12. 1. — Majoris ſæpe meriti in Deo oculis mortificari, quàm mori. — f in Cant c. 34. — g ep. 27. — Monachus perpetua naturæ violentia. — h ſer. 250. in tem. ſer. 32. & 46. de ſanct. in Pſ. 127.

Marginal notes (p. 98, right margin): i grad. 4. — K Hom 35. in Evang. — Voluntatem propriam excindere, perinde ac cum proprium effundas ſanguinem. — l Ser. 1. de or. ſanct. Ser. in oct. Paſ. Ser. 30. in Cant. in ſent. parv. — m ſerm. de mar. to. 3. & Hom. ad pop. — n grad. 1. — o Col. 19. c. 8 — p in pandect. ſerm. 39. — q Hom. 35. ad populum. — r Rom. 8: 13. — ſ Ibid. — t P.. 7. 22. — u Oſeæ 5. 2. — x 2. Re. 15. 5. — y 1. Re. 18. 23 — z Gen. 29. 10 — a 1 Re. 18. 25 — b Ge. 29. 20. — c ſer. 50. de ſanct. — Anguſtias multas patitur qui vult rapere res alienas. — d Luc. 9. 35. — e 2. Cor 4. 16 — f 1. Cor. 15. 31 — g 1. de ſomnio Scipionis. — Hominis duæ mortes Philoſophis etiam notæ. — h de exhort. Mart. c. 6. — i c. 53. 7. — k Mat. 10. 16 — * c. 12. 3.

Marginal notes (p. 99, left margin): a Ioa. 16. 2. — b c. 9. 4. — c 12. ec. — d Exo. 9. 23. — e 1. Cor. 15. 31. — Vincentii Luſitani immolatio. — Martyrologium. — g Tract. de martyrol. c. 5. & 7 — h Ho. 27. in Ev. & l. 7. Ep. Ep 29. — i Pſ. 146. 4. — k Pſ. 138. 9. — l de exhort. martyr. c 6. — m verſ. 9. — Ovium prolificatio. — n Ariſt. 6. de Hiſt. anim. c. 9. — o Pſ. 48. 15. — p Sap. 6. 7.

Marginal notes (p. 99, right margin): q Mat. 8. 25 — r Jona 1. 5. — ſ Pſ. 120. 4. — t Hom. 23. in Matt. — u in c. 7. Amos. — x Prov. 6. 5. — y Tract. 49. in Ioan. — z Ep ad Tit. in fine. — a in c. 14. Jer — b Pref. in l. 13. Iſa. — c ſerm. de Trin. To. 5. — d c. 14. 9. — e in Oſe. c. 12. v. 124.

Symmachus apud Euſebium in hoc Pſalmi loco ἵνα τί ὡς ὑπνῶν ὦ δέσποτα, *quare ſicut obdormiens es Domine?* Chaldaicè eodem pacto exprimitur particula comparationis, ſed pro, *exurge*, eſt, *invaleſce: invaleſce Domine, quareeris ſicut homo qui dormit*, איתגבר כגבר דמיך למה תהא כנור רטיך *ith gabbar lehoua lemah thehe chiguar damich.* Utuntur & poetæ profani hac dicendi forma. Sic Homerus *a* nuntium Jovis Deum ſomnii loquentem facit cum Agamemnone.

a Iliad. 2.

Εὕδεις Ἀτρέος υἱὲ δαΐφρονος ἱπποδάμοιο;
Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
Ὧι λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.
Dormis Atrei fili periti domitoris equorum?
Non oportet totam noctem dormire conſilia dantem virum:
Cui populi commiſſi, & tanta cura ſunt.

Ad eumdem propè modum expoſtulant etiam juſti cum Deo, quem certò ſciunt rerum omnium curam providentiamque gerere. Verum & peccator idem facere poteſt, ſed ſi melioris conſilia vitæ repetat; nam in flagellis poſitos, ut ſcribit Gregorius *b*, flagellis digna committere, contra ferientem eſt ſpecialiter ſuperbire, & ſævientis acriùs iracundiam irritare: atque eſt primum genus dementiæ, nolle quempiam à malis ſuis juſtè quieſcere; & Deum injuſtè à ſua velle ultione ceſſare. Non moleſtè fert Salvator, inquit Cyrillus *c*, infirmorum preces cum objurgatione quadam & murmuratione, nam quemadmodum ploratu neceſſaria ſibi alimenta infantes flagitant, & hoc modo mater ad fovendos filios ſuos provocatur: ſic conqueſtuoſus, objurgationiſque plenus clamor ad Deum (ſi ab infirmis adhuc & infantibus in habitu virtutis ſit) petitionis locum retinet. Dormit ſecurè, cujus cor vigilat in Deo, illique innititur: Jacob fugiens fratrem *d*, Elias Jezabelem *e*, Jonas dum trepidant Infideles *f*, Petrus in carcere *g*, Adam adhuc innocens *h*, Abraham juſtus *i*, dormit ſomno profundo. Somnus reprehenſionem aliàs meretur in illo præſertim cui præcipitur cuſtodia de nocte *k*, & ut ſit vigilans atque confirmet *l*. Simon ea de cauſſa unus à Chriſto reprehenſus eſt *m*, eique futuræ oſcitantiæ in Chriſto negando, vigilantiæ ſymbolum latus galli cantus *n*: Chriſto ipſi dormienti in navi ab Apoſtolis, cum quadam exprobratione dictum eſt. *Magiſter o non ad te pertinet, quia perimus?* Dormiebat falſus Deus Baal, ut ejus ſacerdotibus exprobrabat Elias, *p* Chriſtus ex quo cœpit hic degere, non habens ubi caput reclinaret *q*, dormiens in navicula ſuper lignum *r*, & ſuper crucem ipſam, non adeo profundè dormit, facileque excitatur: in ipſa cruce ſubitò latronem exaudivit, eique Paradiſum promiſit *ſ*.

b l.8. Ep 41.
c l.3. in Joa. c.34
d Gen.27.41. e 3.Reg.19. 5.& ſeq. f Jon.1.5. g Act.12.6. h Gen.21.22 i Gen.25.12 K Iſ.21.11. l Ut at Am. l.1. in Luc. ex edit. LXX. m Marc. 14.37. n Ibid. verſ. 30. o Matt.4. 38. p 3 Reg.18. 27. q Luc.9.58. r Marc.4. 38. ſ Luc.22.43

Exurge.) Hieronymus, *evigila*. Græcè primo loco eſt ἐξεγέρθητι ſecundo ἀνάστηθι. Symmachus ſecundo ponit ἔξυπνον, ut refert Euſebius. Chryſoſtomus id etiam ait ab aliquo uſurpari in primo, vel ἐξυπνίσθητι, *evigila* ſive *expergiſcere*. Hebræum primum verbũ eſt עורה *hhurah*, ſecundum הקיצה *hakitſa*. Rectè redditum eodem modo utrumque, potuitque verti *evigila*, & *expergiſcere*, quæ ſynonyma ſunt, Chaldaicè habetur ſimile verbum Hebræo primo, אתער *ithhar*. Tuccius *t* Hebræum hujus loci exponit *æſtua*, excandeſce, incendere ira, vindica ſanguinem noſtrum: & hunc eſſe martyrum ſermonem poſtulantium quodammodo vindictam ſanguinis ſui. Nullum poteſt ille aliud exemplum ſcripturæ proferre, nec alium, ut puto auctorem, qui de tali notione iſtius verbi ſic ſentiat: quamvis verum ſit קיץ *kaits æſtatem* ſignificare, & קץ *kats æſtuare*, non tam facilè recedendum à communibus ſententiis.

t in Cant. an. de conciunis.

Et ne repellas in finem.) Hieronymus, *quare projicis in ſempiternum*: pro μὴ ἀπώσῃ, Symmachus habet μὴ ἀποβάλῃς *ne abjicias*. Chaldæus, *ne obliviſcaris* לא תתנשי לנצח *la thithneſe*. Hic verò etiam Tuccius interpretatur לנצח *lanetſah*, non, in finem vel in ſempiternum, ut alii, ſed ad triumphum, *æſtua*, *nequaquam ad triumphum*, hoc eſt, inquit, ne tardes, vel proroges ultionem, ſicut qui potius victoria, reges hoſtes in bello captos non trucidat, ſed aſſervat, ut captivos in triumphum ducat, tum poſtea necaturus. Ferri hoc magis poteſt, quia נצח *netſach*, *victoriam* ſignificat. Sed pro triumpho qui poſt victoriam eſt, non ita reperio. Si loquuntur Martyres, petunt rem non differri uſque ad mundi finem vel diutiùs.

Quare faciem tuam avertis.) Hieronymus, *abſcondis*, quod propriè ſignificat תסתיר *thaſthir*, & ita expoſuit Symmachus verbo κρύπτεις, pro ἀποστρέφεις, teſtis Euſebius, & Ambroſius, de Aquila, ad eumdem modum Apollinarius;

Ἔγρεο, μηδ' ἐσθλὸν βλεφάρων ἀπονόσφιν ἐλάσσῃς.
Exurge, neque à tuis palpebris procul repellas.

De formula iſta egimus alibi, quid nempe ſit Deum *avertere faciem ſuam*, nempe, quod Ambroſius hìc docet copiosè, quando dum ſumus conſtituti in afflictione, videntur noſtro aſpectui tenebræ offundi, quibus impediri fulgorem veritatis oculis haurire nequeamus. Confirmat, quòd ſoleamus vultu quemlibet dignoſcere tamquam qui plus refulgeat ceteris membrorum partibus, & ita Deum qui dixit de tenebris lumen ſplendeſcere, illuxiſſe in cordibus noſtris ad illuminationem B ſcientiæ claritatis Dei in facie Chriſti Jeſu *u*, qui nimirum eſt fulgor æternus animorum: ſic etiam claudo Petrum dixiſſe *reſpice in nos x*, fideique claudum gratia illuminatum, quia non accepiſſet remedium ſanitatis niſi fideliter credidiſſet; ſic Zachæum dum vidit Jeſum, lumen inveniſſe *y*. Addit Ambroſius, & placet Valentiæ, innui deſiderium Incarnationis adventuſque Chriſti, qui eſt vultus Patris, imago & gloria Dei *z*. Deniquè vult deſignari claram Dei viſionem, quæ conceditur beatis, interim ſignatum in unoquoque noſtrum lumen vultus Dei eſſe *a*, & in ſingulis rebus creatis faciem ejuſdem admotam; quam ſi avertat, turbentur, deficiant, in pulverem nihilumque *b* revertantur. Chaldaicè hoc loco, *quare majeſtatem tuam aufers?* שכינתך *ſchechinethach*. Fortaſſis exules intelligunt de arca & propitiatorio ubi Deus faciem ſuam ſeque ipſum peculiari quadam ratione manifeſtare cenſebatur. Sed Chryſoſtomus rectè *faciem* ſumit pro protectione, providentia, cura, auxilio.

Deum avertere faciem ſuam quid ſit.
u 2.Cor.4.6.
x Act.3.4.
y Luc.19.4.
z Heb.1.3.
a Pſ.4.7.
b Pſ.101.8.

Obliviſceris inopiæ noſtræ, & tribulationis noſtræ.) Hieronymus, *afflictionis & anguſtiæ*. Symmachus, loco πτωχείας *inopiæ*, poſuit ἀνάσεως ut Euſebius meminit: ſed Ambroſius pro *tribulatione*, quæ eſt θλίψις, ait poſuiſſe *afflictionem*, quam ſcilicet ſignificat κάκωσις, tribuit ſcholium eidem vocem κακουχία alteri κακία. Chryſoſtomus refert alium uſum eſſe nomine (miſeriæ.) *Inopiam* & *tribulationem* in accuſandi caſu legunt Ambroſius, Auguſtinus, Caſſiodorus, Pſalterium Romanum. Euthymius monet per *inopiam* ſignificari moleſtiam & paſſionem: valet hæc omnia Hebræum vocabulum עני *hhoni* & לחץ *lachatz*, *oppreſſionem*; *inopia* verò & πτωχεία ope opibuſque deſtitutum important, atque calamitatibus omnibus expoſitum & obnoxium. Idem Chryſoſtomus notat hìc non in medium proferri rectè facta, animum firmum, & ſimilia, quæ ſolent hi qui ſe defendunt, ſed ea quæ illi qui auxilium implorant tamquam jam condemnati; quaſi dicant, ſatis jam ſe pœnarum dediſſe. Quod ſubjungit, hos, ac ut vindicat etiam, Propheta alios uſurpaſſe tales ſermones; quum nihil adhuc ſcirent, nec de gehenna, nec de regno, intellige per D exaggerationem, & facta comparatione cum notitia quæ de rebus iſtis habetur in Teſtamento novo. *Inopiam* ſumit Euſebius pro piis & religioſis operibus, quæ licèt apud eos qui loquentes inducuntur, magna eſſent, apud Deum inopia ipſa haberentur, ideſt, parva minimaque: Hieronymus, pro contemptu divitiarum. Caſſiodorus autem ait indicari duplicem querimoniæ cauſſam, & quòd ſoleat Deus inopibus ſubvenire, utpote cui derelictus dicitur pauper *c*; & quod ſic inopiam Chriſtus in aliis amet laudetque *d*, ut ipſemet ſe inopem vocet: Ambroſius idem tradit. Atqui quod priùs dixi, litteralius eſt, poteſtque pluribus ejuſdem generis teſtimoniis comprobari. Tale illud *e*, *citò anticipent nos miſericordia tua, quia pauperes facti ſumus nimis*. Habet id præterea multarum conſuetudo linguarum, ut *pauperem* pro calamitoſo & ærumnoſo uſurpent, etiamſi opibus non careat externis.

c Pſ.10.14.
d Dat.5.3.
e Pſ.78.8.
Pauper pro calamitoſo & ærumnoſo, etiam ſi opulento.

Verſ.25.

Verſ.25.) Quoniam humiliata eſt in pulvere anima noſtra: conglutinatus eſt in terra venter noſter.

Eſt ſanè quæ urgeat ad expoſtulandum tecum, ò Deus & conquerendum, gravis cauſſa. Jam ita depreſſi proſtratique jacemus, humo ac ſolo affixi, ut ei firmiter adhæreſcere venter videatur: ut de vita propemodum deſperantibus nil aliud ſuperſit, quàm, ut quos conculcant & obterunt hoſtes, ſit mortuos affigant terræ, ut inde commoveri ampliùs nequeamus; ſed & ipſimet mœſti ac ſupra quàm dici poteſt afflicti, procumbimus ad te ſupplices, proni, ſtratique in terra, & quanta maxima poſſumus animi corporiſque demiſſione ac dejectione humillimè enixiſſimèq: planè nobis neceſſariam opem & auxilium flagitamus, ac imploramus, non hinc ex iſto ſolo ſurrecturi erecturive nos, niſi tu ipſe nos tuamet manu alleves, præſentique auxilio tuo jubeas erecto atque excelſo tum animo eſſe tum corpore. Hic ſenſus litteralis magis diſtinctè per partes declarandus, adjectis poſtea breviter myſticis expoſitionibus.

Humiliata eſt in pulvere anima noſtra.) Aquil. κατέκυψεν, *procubuit*: Symmach. κατεκάμφθη, *incurvata eſt*, quo etiam pacto Hier. hanc vim habet שחה *ſcachah*, nempe *incurvari & humiliari*: ſe ipſum humiliare & incurvare: unde in *hithpahhel* השתחוה *hiſthachauah* eſt corporis proſtratione reverentiam exhibere; quod προσκυνεῖν, Græci dicunt, Lat. *adorare* vel etiam *ſupplicare*. Anima totum hominem hìc alibique ſæpè denotat, vel certè vitam & partem ſenſitivam, ratione cujus dicitur quoque *humiliari anima in jejunio a*. Ergo aut ſenſus eſt de humiliatione ab hoſtibus facta, aut de ea quam ſupplices ſponte ſuſcipiunt. Pro hoc ſecundo ſenſu facit mos vetus ſupplicum procumbendi; quaſi dicas plicandi flectendive ſub illius conſpectum ſe, aut genua, quem reverenter ac demiſsè deprecentur: vel etiam ſalutandi humum vultu feriendo, ſive contingendo. Ideſt quod Pſalmo ſcribitur LXXI. *b Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent*: & apud Iſaiam *c*, *Vultu in terram demiſſo adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent*: & in Threnis *d*: *ponet in pulveres os ſuum, ſi forte ſit ſpes*. Chaldæus addit *& proſternetur coram Domino ſuo*. Confirmat eumdem ritum Roa *e* noſter exemplis teſtimoniiſque profanis. Quia verò hi, quibus ea ratione alii ſupplicabant, ſupplices ac abjectos ſibi, tollebant & interdum honorificè collocabant, ita ut id non facere impium haberetur, ut idem auctor demonſtrat, & indicant verba Cantici Annæ, *ſuſcitat f de pulvere egenum*, cui ſunt in Pſ. CXLI. *g* ſimilia, idcirco ſatis aptè hic totus locus præſens explicatur quaſi ſit ejuſmodi querimonia. Terram ipſi ò Deus corpore ſtrati ſupplicanteſque vertimus, quare communi pietatis legi ac tuæ ipſius pietati non ſatisfacis? Quum Piſo humi jaceret proſtratus, ut os ejus cœno repleretur, totam quæſtionem à ſeveritate ad clementiam & manſuetudinem tranſtulit. Valer. Max. *h*. Inducit Neſtoris filium Homerus *i* lugentem, caput ſibi pulvere deturpantem. Lege Origenem *k*. Quid ſi humiliata in pulvere anima hic denotet exulum captivorum arctum ſubterraneum carcerem & ergaſtulum, in quo jacendum humi eſſet, in nudaque terra? Præterea denotant iſta ſummum diſcrimen, ut nil propius ſit quam ut moriatur quis, inferatur ſepulchro, redigatur in pulverem (qui dicitur etiam *pulvis mortis l*) ut non poſſit humiliùs viliùſque dejici: ſed ſubſternatur pedibus & conculcationi hoſtium ſuorum. Baſilio & Chryſoſtomo placet deſignari ſimilitudinem cum mortuis. Proximè huc accedit comparatio ducta ab iis qui lethaliter percuſſi, hærent in terra quanti ſunt, diſtenti, affixi, attoniti; Antiochi tempore Judæi tum cinerem imponebant ſupplices ſuper capita *m*, tum ſedentes in deſertum locum, vitam inter feras in montibus agebant, fœnique cibo veſcebantur *n*, ac proinde humi quoque procumbebant, ut obſervant Lyranus, Trevetus, Ayguanus. Porro Cajetanus etiam ad litteram *incurvationem* ſeu *humiliationem animæ in pulvere* de ſummis animi afflictionibus accipit, ut ignominia, confuſione, irriſione & ſimilibus: *adhæſionem ventris in terra*, de illis quæ ſpectant ad corpus, ut igne, gladio, feris, & tamquam ſecundum utramque partem non ſit locus inferior in quem poſſit quis profundiùs incurvari, humiliari, dejici, ac plura pati. Similis dicendi forma Pſ. CXVII.

Anima pro toto homine.
a Pſ.34.13.
b verſ.9. c c.49.23. d c.3.29. e 4. ſingula. c.1. & 2.
f 1.Reg.2.8. g verſ.7.
Piſonis humilis ſtatus.
h l.8. c.1. i Iliad.6. K l.1. & 3. in Job.
l Pſ.21.16.
Supplicum & afflictorum humiles habitus. m 1.Mach. 3.47. n 2.Mach. 5.27. Scripturæ phraſes.

o, *adhæſit pavimento anima mea, vivifica me ſecundum verbum tuum*. Sed & in hiſtoria Machabæorum *p* narrantur aliqui rogaſſe Dominum proſtrati in terram, quod Græcè ſcribitur, πεσόντες ἐπὶ κοιλίαν, *cadentes* ſeu *proſtrati in ventrem*. Caſſiodorus accipit de ritu quo pœnitens involvit ſe pulvere, aut ſuper ſe cinerem ſpargit, longaque oratione proſtratus, tota corporis effuſione tenditur. Hilarius in Pſ. CXVIII. prior jam ſic de aſſiduitate orationis intellexerat: Id factitavit Chriſtus procidendo in faciem, dum oraret *q*, ſeu procidendo ſuper terram *r*, quum prius genua poſuiſſet *ſ*: & Tobias cum familia, *proſtrati per horas tres in faciem benedixerunt Deum t*. Hac de re actum aliàs; videlicet de humili habitu geſtuve orantis & ſupplicantis.

o verſ.25. p l.1 10.25.
q Mat.26.39 r Marc.14.35 ſ Luc.22.41. t Tob.12.ult.

Senſu myſtico Auguſtinus, Hieronymus, Ruffinus, cum pluribus aliis Latinis *humiliatam* exponit *in pulvere animam*, quia perſecutor, ſit pulvis, quem ut in Pſ. I. *u* dicitur, *projicit ventus à facie terræ*. Remigius vult conqueri Eccleſiam de illis qui ſic humiliati ſint per peccatum, ſcilicet ut ſimiles impiis evaſerint, qui citato loco B cum pulvere comparantur. Thomas & Hugo idem dicunt: vel etiam qui cogitationes deſideriaque ad res terrenas converterint. Alii de ſordibus plurium peccatorum levium venaliumque interpretantur, ex conſortio cum impiis improbiſve. Origenes de ſectantibus prudentiam carnis. Didymus, de voluptatibus & aliis animæ perturbationibus. Iſti ſic vel magis potiùs adhuc ſordidatæ dicitur ab Iſaia *x*, *conſurge*, &c. *excutere de pulvere, conſurge, ſede, ſolve vincula colli tui captiva*, &c. Animæ dicitur, ait Hieronymus *y*, quæ vitiorum polluta ſordibus, candorem priſtinæ converſationis amiſerat, ut excutiat pulverem, (cum Apoſtolis:) qui adhæſit pedibus ejus: illi quoque homini qui portavit *imaginem terreni z*. Confiteri Deo pulverem non poſſe, aut annuntiare veritatem ejus *a*, Ayguanus dicit eſſe piam querimoniam, quod videatur Deus obliviſci minuſve curare ſuſceptam ultro humiliationem, cineris injectione ſuper caput, ut fit initio Quadrageſimæ, (de qua nos alibi egimus) declaratam Hilarius ait, conqueſtionem eſſe hic & in Pſ. CXVIII. *b*, *adhæſit pavimento anima* C *mea*, de animæ & corporis ſocietate: ſic verò etiam ab Apoſtolo corpus noſtrum vocatum *corpus* humiliationis noſtræ ſive *humilitatis c*, & Davidem rurſus dixiſſe *d*, *in pulverem mortis deduxiſti me*. Ipſo ſuopte nutu corpus in terram vergit & animam aggravat, ſenſumque deprimit; ideoque tamquam vili hederæ *adhærere* nobis *Deo bonum eſt e*, ut ſic *unus* cum illo *Spiritus* efficiamur *f*. Novit Deus hoc *figmentum noſtrum* *, ſatiſque recordatur quoniam *pulvis ſumus g*. De pulvere lege Pſalmum primum *h*. Proprietates ſunt hæ:

u verſ.4.
x c.52.1.
y ibid.
z Mat.10.14
a 1.Cor.15. 49.
b Pſ.29.20.
c verſ.25.
d Phil.3.21.
e Pſ 22.16.
f Pſ.72.28.
g 1.Cor.6.17
*Pſ.102.14.
h Pſ.102.24.
pulveris proprietates. verſ.4.

Aridus, inſtabilis, ſterilis, levis, innumeroſus,
Sordidus, excæcat, pulices facit, imbre lutum fit.

Auctor aperis de ſalutaribus documentis *i*, apud Auguſtinum *k*, applicat Chriſto ſententiam iſtam, ſic loquenti cum humilitate.

i c.10.
K tom.9.

Conglutinatus eſt in terra venter noſter.) Hieronym. *adhæſit*, eodemque modo in Pſalm. CXVIII. *adhæſit pavimento anima mea*: ubi tamen quum ſit, ſicut & hìc Hebraicè דבקה לעפר *daueḳah lehhaphar*, pro *pavi-* D *mento* reddit *pulverem*, quem propriè ſignificat עפר *hhaphar*: pro, *adhæſit*, loco utroque Græcum verbum eſt ἐκολλήθη. Pſalt. Romanum & Caſſiodorus hoc loco & Ambroſius alibi *l* uſurpant, *adhæſit*: Pſalterium Ambroſianum & Auguſtinus, *hæſit*. Vim habet hoc verbum ut fixam quaſi forti glutino compactionem denotet. Præterea quæ priùs dixi, poteſt per iſtam dicendi formulam intelligi myſticè ſaltem animæ conjunctio cum corpore, in quo retinetur per humidum radicale, tamquam per glutinum: vel quod ipſamet ſe anima immodici amoris cupiditatiſque velut glutino admiſcuerit, unde mortis orta cauſſa ſit. Hilarius in Pſ. CXVIII. docet innui commorationem noſtram miſerandam in hoc ſolo: vel quòd ex terra inſtituti conformatique ſimus, & anima quæ alterius originis eſt, terræ corporis adhæſerit, maximum ipſa certamen ſuſcipiens, ut ſe immanens in eo ab ejus ſocietate divellat, ut tamquam peregrina ejus incolatu utatur, concupiſcere, Deo adhærere, poſtque ipſum: ſed quia meminit ex conſortio ejus nonnullam ſe labem contraxiſſe, orare ut

l de parad.

quamvis admixta terrenæ mortalique naturæ, in viam vitæ cœleſtis animetur.

Ventris nomine Euſebius interpretatur memoriæ vim, ac ſedem mentis, in qua anima diſciplinas, præcepta, ſpeculationes congregat, & tamquam ſuſceptis ſeminibus concipit, editque fructus. *Adhæret hic venter in terra*, ut etiam docent Didymus, Chryſoſtomus, Baſilius, Euthymiuſque, quando quis terrenis negotiis immergitur, gulæ, fornicationi, blandis aliis voluptatibus adhæreſcit, velutique ſerpens terram comedit: hæc omnia nihil niſi lutum eſſe pulveremve, præſertim pulchritudinem corporis, quod vel teſtantur, inquit Chryſoſtomus ſepulchra hominum morbi, ſenectus. Homines terrena ſapientes, nec interiore affectu erectos ad cœlum, ſerpentino more Ambroſius *a* ſcribit videri reptare per terram. Davidem perſonam Adæ ſuſcipiendo, protuliſſe præſentem ſententiam, adhæſiſſe enim dum configuratus eſt ſerpenti, qui paſcitur iniquitate terrena. Rursū Didymus per allegoriam accipit Chriſti corpus in corde terræ jacens, qui ſequentibus verbis provocetur ad reſurgendum. Bene inquit Hugo *b* de ſancto Victore, priùs *anima in pulvere humiliatur*, ac demum *venter conglutinatur in terra*, quia niſi priùs anima vanis ſe cogitationibus ſubderet, nequaquam carnis deſideria immunda obligarent: ſed quia prius anima à vanitate vincitur, poſtmodum caro ad immunditiem glutinatur.

a de parad. c. ult.
b annot. in Pſ. c. 54.

Verſ. 26.) Exurge Domine, adjuva nos, & redime nos propter nomen tuum.

OB tantam humiliationem, qua nulla poſſit eſse major, vel ab aliis illatam, vel ultro ſuſceptam, urget Propheta, repetitque pia importunitate eaſdem preces, ut exurgere tandem aliquando dignetur Dominus, opem ferre, redimere ac liberare, idque non quia meritis debeatur, ſed ut potentia, ſapientia, bonitas Dei magis innoteſcat & celebretur, ne amplius illius nomen blaſphement infideles, ſed timeant ac venerentur. Allegoricè referunt hoc multi ad reſurrectionem generalem, B atque redemptionem corporum noſtrorum, quæ petatur poſtquam in 13. verſu poſtulatum eſt, ut reſurgeret Chriſtus auctor reſurrectionis aliorum.

Exurge.) Hieronymus, *ſurge*. Aliud Hebræum verbum eſt קוּמָה *kumah*, quod non ita propriè includit præcedentem ſomnum dormitionemve (ut Thomas vult) cum evigilatione ſeu experrectione, ſicut illa verſ. 13. הוּרָה *hhurah*, & הָקִיצָה *hakiiſah*. Meminit Baſilius, & Chryſoſtomus alium legere non ἀνάστα, ſed ἐγέρθητι, & addere ἀντιλαμβανόμενος ἡμῶν, *ſuſcipiens nos*, vel defendens. Pertinet ad moralem ſenſum notatio Hugonis Cardinalis, aut Alenſis quod verſu dicto bis repetatur, *exurge* innuere liberationem à culpa & à pœna: vel ut purgemur à peccatis, & detur nobis gratia. Quod autem hic additur, ut liberemur à mundo & ab his quæ ſunt in eo, nec non ut conferatur nobis gloria. Præfert etiam acumen quod obſervat Ayguanus, tametſi non multum ſoliditatis. Deus, inquit, numquam legitur jacens, quo habitu qui eſt, latet totus; quia nullus eſt, qui non ſentiat miſericordiam ejus, quæ veluti ſu- D perior pars eſt, vel juſtitiam quæ tamquam inferior, quum *ſuperexaltet miſericordia judicium c*. Sed legitur ſedere, quaſi oſtendens partem ſuperiorem miſericordiæ: occultans inferiorem juſtitiæ: ſtare autem cenſetur & ſurgere præſertim in judicio, in quo exercebit vindicantem juſtitiam in improbos, miſericordiam in juſtos, ita ut terra videatur partim tremere, propter priores; partim quieſcere, propter poſteriores. Quis dicet quòd juſtitiam declarat magis Deus in hac etiam vita interdum quàm miſericordiam?

Deus numquam legitur *jacens*: legitur *ſedens*
c Jacob. 2. 13.

Domine.) Deſideratur Hebraicè, notatque Hieronymus *d* id more ſolito in Græco additum *redime*, λύτρωσαι *redime*, quaſi ſoluto pretio. Aliud apud Chyſoſt. ῥῦσαι *erue*, *libera*, &c. Cajetanus, *adjuva*, refert ad hoc tempus, ut multiplicetur Eccleſia in libertate pacis: *redime*, ad futurum tempus à ſervitute corruptionis quantum ad corpus, & ſunt ſynonyma, & univerſè ſumenda.

d Ep. 135.

Propter nomen tuum.) Hieronymus, *propter miſericordiam tuam*. Quomodo extat Hebraicè לְמַעַן חַסְדֶּךָ

A *lemahhan chaſdecha*, & ita Græcè reddidiſſe alium teſtantur Baſilius & Chryſoſtomus, nempe διὰ τὸ ἔλεός σου; quod Aquilæ tribuitur atque Symmacho. Certe celeberrima eſt fama nomenque miſericordiæ divinæ, & hac Deus tamquam magis ſibi propria maximè gloriatur. Hoc nomen Valentia dicit eſse Jeſu ſive Salvatoris, quia non eſt aliud nomen ſub cœlo in quo nos *oporteat ſalvos fieri e*: ſed in genere ratio redditur cur Deus exaudire debeat, ſcilicet ut nomen ipſius divulgetur, cognoſcatur, in honore habeatur, ut Ruffino placet: vel, ut Auguſtino & aliis, quia propria in precibus ad impetrandum merita minimè proferuntur, ſed liberalis gratia Dei, à qua ſit etiam profectum, ut quod ante dictum eſt, *non obliviſcatur quis Dei: non recedat retro cor ejus non expandat manus ad Deum alienum*, quoniam hæc & alia ejuſmodi, niſi ipſo adjuvante nemo poſset, niſi ipſo intus alloquente & exhortante. Denique *nomen Dei* continet attributa omnia illius; ipſummetque Deum, nec non propria quadam ratione perſonam ſecundam *Trinitatis*, quæ dicitur etiam *Ver-* B *bum*, quia dicendo gignitur, & eſt expreſſio ſubſtantialis notitiæ divinæ per modum ſubſtantialis ſimilitudinis, ut aliàs dictum eſt.

e Act. 4. 12.
Cur Deus exaudire nos debeat

PSALMUS
QUADRAGESIMUS QVARTUS.

1 In finem, pro iis, qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, Canticum pro dilecto.

2 ERuctavit cor meum verbum bonum; dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcribæ, velociter ſcribentis.

3 Speciosus forma præ filiis hominum, diffuſa eſt gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum,

4 Accingere gladio tuo ſuper femur tuum, potentiſſime.

5 Specie tua & pulchritudine tua intende, proſperè procede, & regna.

Propter veritatem & manſuetudinem, & juſtitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua.

6 Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent in corda inimicorum regis.

7 Sedes tua Deus in ſæculum ſæculi: virga directionis, virga regni tui.

8 Dilexiſti juſtitiam & odiſti iniquitatem propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis.

9 Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimentis tuis, à domibus eburneis; ex quibus delectaverunt te.

10 Filiæ regum in honore tuo.

Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato: circumdata varietate.

11 Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviſcere populum tuum, & domum patris tui.

12 Et concupiſcet rex decorem tuum; quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus, & adorabunt eum.

13 Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur; omnes divites plebis.

14 Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus in fimbriis aureis. 15 Circum amicta varietatibus.

Adducentur regi virgines poſt eam; proximæ ejus afferentur tibi.

16 Afferentur in lætitia & exultatione; adducentur in templum Regis.

17 Prò patribus tuis nati ſunt tibi filii: conſtitues eos principes ſuper omnem terram.

18 Memores erunt nominis tui in omni generatione & generationem.

19 Propterea populi confitebuntur tibi in æternum: & in ſæculum ſæculi.

TITULUS.

Verſ. 1.) In finem, pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, Canticum pro dilecto.

QUid *Canticum* ſit, qui *filii Core*, quid *ad intellectum*, & *in finem*, ex dictis in aliis Pſalmis petendum eſt; reliqua egent expoſitione. Sed ante illam, ponenda lectio editione varia.

In finem, Hebræis voces לַמְנַצֵּחַ *lamnatſeach*, reddit Hieronymus *victori*: Aquila. τῷ νικοποιῷ, *vincenti*, aut, *victoriam facienti*. Symmachus ἐπινίκιον, *triumphus*, aut, *triumphale carmen*. *Epithalamium carmen*, vocat Auguſtinus & poſteriores Latini: Victoriæ autem ratio in ſponſalitio ſive per ſponſalitium Chriſti cum natura humana, & Eccleſia, de quo volunt hunc Pſalmum eſſe, ut poſtea dicemus, conſpicitur. Quare minus veroſimilis quorumdam opinio, innui quòd in fine vitæ ac in ſenectute quaſi præceptorem ſe David hìc exhibeat epithalamii nuptiarum filii Salomonis, atque tamquam jam bellis defunctus, in hoc Pſalmo victoriam veluti proponat ſibi triumphumque, hoc eſt, ſingularem lætitiam de dicti filii felicitate, & auſpicatiſſimis nuptiis. Sed ad cantum cantuſve præfectum pertinere has voces, non ad argumentum, ſæpius diximus; & ſi talem eſſe hunc Pſalmum non negemus, ut ei conveniat epithetum & *victorialis*, & *epithalami*. Vertunt aliqui, *danti æternitatem*, vel, *effundenti ſanguinem*. Quæ Chriſto congruunt optimè, C continenturque ſub verbis editionis noſtræ, *in finem*. An ut apud Gentiles ita fuerint ſuæ apud Hebræ. coronæ ac triumphi canenti & pſallenti, neſcio de illis Mercurialis *a*, & Alexander ab Alexandro *b*, aliique.

Minus verò ſimilis opinio.
a 6. de arte gym. c. 5.
b l. 5. c. 8.

Pro iis qui commutabuntur.) Hieronymus, *pro liliis* unde quod addit, *filiorum Core*, quo in caſu genitivo reddidit etiam Symmachus & Aquila, fortaſſis non refert ad lilia, ut dicantur lilia filiorum Core; ſed ad victorem, hoc eſt, ad eum qui cantui præerat, & ſub quo erant filii Core. Aquila vertit ἐπὶ τοῖς κρίνοις *pro liliis*. Symmachus ἐπὶ τῶν ἀνθῶν, *pro floribus*. Meminit Baſilius & Nyſſenus *c*, tacitis auctorum nominibus, de iſtis interpretibus. Refert nomina Euſebius, ac Theodoretus, qui Aquilæ Theodotionem adjungit. Citat Symmachum Hieronymus *d*, & hunc cum Aquila *e*: vertunt quidam *pro roſis*, ut meminit Valentia. Hebraicè עַל שֹׁשַׁנִּים *hhal ſoſannim*. Quæ vox alibi paſſim exponitur *per lilia*; quaſi à שֵׁשׁ *ſeſ*, ideſt, *ſex*: quod ſex conſtet lilium foliis, ea ratione qua trifolium nominatur fi- D liorum trium herba: ſed in titulo Pſalmi LIX. ubi eſt in ſingulari numero, & in LXVIII. LXXIX. ubi adhuc in plurali, transferunt etiam LXX. *pro iis qui commutabuntur*, & in LIX. Symmachus & Aquila interpretantur eo modo quo hìc. Hiſpani hodieque vocant *lilium* (acucena) quin & à liliorum copia Suſan civitatem appellatam produnt Athenæus *f*, Euſtachius *g*, Stephanus *h* de urbibus Etymologicum magnum, perinde, ut cognominatur à roſa *Rhodus*, *Florentia* à flore. *Suſinum* præterea unguentum vocatur, cujus materia de liliis præcipua *i*.

c Tract. 2 in Pſ c. 4.
d Ep. 140.
e in c. 48. Enoc.
Lilium conſtans ſex foliis unde dictum in Hæbræo.
Suſan civitas à liliorum copia ſit vocata.
f l. 12.
g in Dion. 5. de ſitu orbis.
h de urbib.
i Plin. l. 13. c. 1.

Omitto diſputationem de natuta proprietatibuſque lectiſſimi floris, quo cum ſponſa, de qua Pſalmus iſte loquitur, comparatur, ſponſuſque paſcere canitur inter lilia *k*, & inter imagines in templo Salomonis *l* viſebatur, ac ſiclis inſculpebatur, & Francis Regibus Chriſtianis, (regius autem flos nominatur *m*, ferèque in ſummis coronarum verticibus ponitur) pro inſigni de cœlo datum creditur. Aureus internus color externus albor, odor ſuavis myſticè deſignant devotionem, bonam actio-

k Cant. 2. 16. c. 6. 2.
l 3. Reg. 7. 19. 22.
m Pierius Hieroglyph. 55.
Rhodus à roſa ſic dicta.
Florentia à flore dicta.
Suſinum unguentum
Lilii natura, proprietates, ſignificationes.

A nem & opinionem ſive famæ bonæ celebritatem. Denique caſtitatis ſymbolum eſt Hieronymo *n*, aptèque propterea conveniens Suſannæ, caſtiſſimæ fœminæ. Hier. *o* in nummis item Imperatorum ab altera facie Dea lilium dextra prætendebat, cum hac inſcriptione Spes Publica, vel Spes Auguſta, vel Spes P. R. qua de re Pierius *p* plura. Flaccus item *breve lilium* ſpem nominavit: & Virgil. *q manibus* dare *lilia plenis* imperat ad ſpem denotandam de Marcello; & Ariſtot. * humanum animum Poetas comparaſſe ſcribit cum lilio ad æternitatem factum. Baſilius in Homilia, qua hunc Pſalmum explanat, docet, per eos, *qui commutantur*, homines deſignari præ creaturis aliis maximè mutabiles, quod eleganter demonſtrat) rectè verò alios in titulo poſuiſſe *pro liliis*, quia flores hi præter omnes alios citò pereunt, ut cum illis naturæ decidua fragilitas appoſitè comparetur. Quo ſpectat illud, *Mane r ſicut herba tranſeat, mane floreat & tranſeat: veſperi decidat induret & areſcat*. Cognominant quoque lilium ſaltem agreſte ac marinum ἡμεροκαλλὲς aut ἡμεροκαλὴ, *uno die pul-* B *chrum*, ut ſcribit Theophraſtus νυκτὸς φύν ἅμα ἡλίῳ ἀνιόντι θάλλει, Plinius *ſ*, coronas de floribus, cujuſmodi geniales ne in nuptiis uſitatæ, docet deſignare, voluptatem citò fluere, & labi velutique marceſcere: nec abſonum quod aliqui dicunt, *pro floribus*, innuere ſpinas ex quibus contexta eſt corona Chriſti, quæ in Palæſtina producerent ſuaviſſimos flores, ex quibus etiam coronæ conficiebantur, teſte Plinio *t*: Coronationis autem Chriſti typum fuiſſe quum apparuit Deus in rubo *u*, quem Joſephus *x* indicat ex eo genere ſpinarum fuiſſe, favetque Clemens Alexand *y* Sed quum ad irriſionem & dolorem coronatus Chriſtus eſſet ſpinis, ex his flores eo reſurgente extitiſſe: ſicque impletur illud, *Inimicos ejus induam confuſione; ſuper ipſum autem z efflorebit ſanctificatio mea*: Hebraicè *diadema* ſeu *corona*; ad quod diadema coronamve videndam invitantur filiæ *a* Sion. Hilarius *b* præcipuum Angelorum Hieroglyphicum lilia ponit, oppoſita de cauſſa; quod ut myſticè, de illis verba ſumat Chriſti *c*, (non laborant neque nent.) Atqui ſecundùm diverſas rationes res C eadem diverſis deſignandis rebus inſervit. Subdit idem Baſilius *immutationem* in titulo Pſ. ſignificare glorioſi corporis reſurrectionem de qua nempe Paulus *d*, *Omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur*, cum quo immutatione aliis quoque creaturis immutatio quædam tunc ſua continget. Tandem eos *qui immutabuntur*, ait hìc intelligi, qui promovent in virtute, ac ſui ipſorum ſedulò gerunt curam, quique per exercitia religionis, majore ſemper incremento virtutum proficiunt; videlicet mutatione *dextera excelſi e*, ad anteriora ſeſe extendendo *f*, & evacuando *quæ ſunt parvuli g*, & hominum *qui intus eſt renovando de die in diem h*. Frater Baſilii Nyſſenus *i*, cum fratre conſentit, unum excipiens Deum penitus mutationis expertem (ſic ipſemet de ſe teſtificatus eſt *k*, aliique de illo *l*,) ait nos in utramque mutari partem, bonam, malam, ideo quum mutatione in malum inciderimus, opus habere bona mutatione: hanc indicari per inſcriptionem aliorum *pro liliis*, aut *pro floribus*, nam tunc flos prodit, inquit, quum hyems in ver mutatur; quod ſignificat tranſitio- D nem à malitia ad vitam ex virtute actam. Adjicit poſtremo admonere nos (lilia) ad quid oporteat mutationem fieri, ſcilicet ex atro & tenebricoſo ad niveam formam. Eodem collimat Didymus, notans aliam rationem immutationis in filiis Core, quorum nempe majores, patris non aſſenſerunt ſeditioni *m*. De immutatione per pœnitentiam declaratur etiam in midraſthellim liliorum facta hìc mentio: de qua ſimul cum proſperitate præſertim ſpirituali, loqui videntur Iſaias *n* & Oſeas *o*. Notat porro Hieronymus *p*, *immutationem* in hoc & aliis Pſal. eſſe ſanctorum, quum & ſua ſit peccatoribus, ut Balthaſar, qui ſcribitur ſatis *conturbatus & vultus illius immutatus q*. Sanctis ſunt velut *diadema in manu r Dei*, hiſque coronatur ipſe & ſponſa ejus præterea tamquam ſtellis *ſ*.

n con. Iovin. Ep. 4 & 8. & 140.
o Ep. 146.
p Hierogly. l. 55.
q Æneid. 6.
* in Et hic.
r Pſ. 89. 6.
ſ l. 21 c. 1.
t l. 13. c. 9. l. 21. c. 11.
u Exod. 3. 2.
x 2. ant. c. 12.
y 2. Pæd. c. 9.
z Pſ. 131. 18.
a Cant. 3. 11.
b in Matt.
Lilium præcipuum Angelorum Hieroglyphicum.
c Matt. 7. 28
d 1. Cor. 15. 51
e Pſ. 76. 11.
f Phil 3. 13.
g 1. Cor. 13. 11.
h 2. Cor. 4. 16
i Tract. 2. in Pſ. c. 4.
k Mal. 3. 6.
l Nu. 23. 19.
m N. 26. 10. 11
n c 35. 1.
o c. 14. 6.
p in c. 5 Dan
q Dan. 5. 9.
r Iſ. 62. 3.
ſ Agge. 12. 2.

Euſebius, Theodoretus, Cyril. *immutationem* attendunt ad litteram, à mœſtitia prioris calamitatis in lætiorem rerum ſtatum, donec dilectus Filius Dei ex ipſis ſecundū carnem proficiſcatur, & novam in Gentibus mutationem faciat, & jubeat obliviſci populi ſui, ac domus patris ſui, & filia Tyri ad egregiam hanc mutationem